

М. І. Бублик, М. Р. Бей
Національний університет “Львівська політехніка”
кафедра менеджменту і міжнародного підприємництва

ОСОБЛИВОСТІ “ЗЕЛЕНОЇ” ЕКОНОМІКИ ТА ОСНОВНІ ІНСТРУМЕНТИ ЇЇ ТРАНСФОРМУВАННЯ В СОЦІАЛЬНО- ОРІЄНТОВАНУ СИСТЕМУ

© Бублик М. І., Бей М. Р., 2016

Визначено особливості “зеленої” економіки та основних інструментів її трансформування в соціально-орієнтовану систему. Розглянуто основні відмінності між “зеленою” та традиційною економіками. Розглянуто різні напрями концепції “зеленої” економіки. Запропоновано для підвищення ефективності реалізації основних принципів “зеленої” економіки використовувати три групи інструментів: економічні, маркетингові та корпоративні.

Ключові слова: “зелена” економіка, концепція “зеленої” економіки, інструменти трансформування, стійкі цінності, сталий розвиток.

M. Bublyk, M. Bei
Lviv Polytechnic National University
Management and International Business Department

FEATURES OF “GREEN” ECONOMICS AND ITS BASIC TOOLS OF TRANSFORMATION IN SOCIAL-ORIENTED SYSTEM

© Bublyk M., Bei M., 2016

The article is devoted to defining features of “green” economics and the basic tools of transformation in social-oriented system. The main differences between “green” and traditional economies are determined. Different areas of the concept of “green” economics are considered. Using three groups of tools: economic, marketing and corporate are proposed to improve the implementation of the basic principles of “green” economics.

Key words: “green” economics, the concept of “green” economics, transformation tools, stable value, sustainable development.

Постановка проблеми

В умовах нестабільної військово-політичної та соціально-економічної ситуації в Україні, проблема відповідальних взаємовідносин людини до природи набуває соціальної ваги. Сьогодні, прагнучи максимізувати свій прибуток будь-яким способом, як відзначав А. Пігу [15], підприємства різних галузей економіки беруть від природи обмежені ресурси, забруднюють довкілля, навіть не замислюючись над наслідками від провадження своєї діяльності. Нехтування екологічними нормами та законами природи унеможливорює стійкий розвиток України та її вступ до Європейського Союзу. Адже для того, щоб стати рівноправним та поважним партнером на світовому ринку, наша країна повинна дотримуватися загальноприйнятих моральних принципів ведення бізнесу.

Актуальним за сучасних тенденцій високої ресурсоемної економіки є перехід до соціально-орієнтованої економіки за допомогою політики під назвою “зелена економіка”, яка дасть змогу вийти із екологічної кризи, підвищить конкурентоспроможність української економіки та істотно вплине на наявний ринок праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Досліджували теоретичні та практичні аспекти політики зеленої економіки: О. Балацький, Б. Буркинський, Т. Галушкіна, Н. Захаркевич, М. Като, О. Кузьмін, Л. Мельник, О. Чмир та ін. Проте існує необхідність виділення відмінностей “зеленої” економіки від наявної економічної моделі, а також її основних інструментів регулювання.

Постановка цілей

Метою дослідження є визначення особливостей зеленої економіки та її основних інструментів трансформування. Досягнення поставленої мети зумовило виконання таких основних завдань: 1) визначення основних відмінностей “зеленої” та традиційної економік; 2) розгляд різних напрямів концепції “зеленої” економіки; 3) виділення основних інструментів трансформування в сфері “зеленої” економіки.

Виклад основного матеріалу

Незважаючи на підвищення життєвого рівня людства загалом, домінантна сьогодні модель “коричневої економіки” призводить до значущих негативних наслідків: зміна клімату, втрата біорізноманіття, виснаження природних ресурсів, забруднення навколишнього середовища, нерівність людей і країн. Ця модель економіки містить загрозу як для сьогоднішнього, так і для прийдешнього покоління.

Сьогодні для існування людства потрібні така кількість ресурсів, яка виходить за межі можливостей нашої планети. В останню чверть століття спостерігалось зростання світового валового внутрішнього продукту в 4 рази, але економічне зростання досягається головню за рахунок витрати природних ресурсів. Якщо наші вимоги до природних ресурсів й далі продовжать зростати в такому темпі як зараз, то в 2030 році для підтримки життя людства знадобиться еквівалент двох нинішніх планет, а в 2050 року – 2,8 планети. Очевидно, що необхідні принципово нові кроки, перехід на таку концепцію розвитку, яка дасть можливість вирішувати соціальні, фінансові, паливні та кліматичні проблеми комплексно [1].

Гостра потреба у економічній, екологічній та соціальній модернізації економіки призвела до створення концепції “зеленої” економіки, що проголошена життєво важливою для забезпечення подальшого розвитку людства з дня проведення Саміту Землі в Ріо-де-Жанейро 1992 року. Згідно з визначенням ЮНЕМ [2, с. 2], “зелена” економіка – це економіка, яка призводить до підвищення добробуту людей і зміцнення соціальної справедливості за одночасного істотного зниження ризиків для довкілля та дефіциту екологічних ресурсів.

До концепції зеленої економіки належать також ідеї багатьох інших напрямів в економічній науці та філософії, такі як екологічна економіка, економіка навколишнього природного середовища, соціалістична та феміністська економіки (таблиця).

Порівняння різних напрямів концепції зеленої економіки*

Вид економіки	Характеристика
Економіка навколишнього середовища	Основується на традиційній економічній парадигмі: надання переваги вимірюванню та чисельному підходу; менш важливі цінності
Екологічна економіка	Спроба об'єднати дисципліни екології та економіки; менш важливе значення духовного виміру
Соціалістична економіка	Поділяє акцент щодо рівності, але захищає матеріалізм і антропоцентризм
Феміністська економіка	Поділяє принципи і цінності, але охоплює більш обмежену сферу; є переважно теоретичною

*Сформували автори за [3, с. 8; 4, с. 7]

Сьогодні ринок зеленої економіки зростає швидкими темпами та представлений різними видами діяльності. Із роботи [5, с. 78–89] випливає, що “зелена” економіка тісно пов'язана із

застосуванням інноваційних “зелених” технологій, в основу яких покладено сонячну та вітрову енергетику, геотермальні джерела, виробництво біопалива, тверді побутові відходи тощо.

Пропонуємо відрізнити зелену економіку від домінуючої сьогодні економічної парадигми за такими основними аспектами:

1. *Різниця в орієнтації.* Традиційна економічна модель орієнтована переважно на максимізацію прибутку. Натомість “зелена” економіка спрямована на дотримання стійких цінностей (визнання взаємозалежності економіки, суспільства та екології; повага цілісності природних систем; визнання та дотримання законів природи; дотримання принципу справедливості; дотримання інтересів майбутніх поколінь).

Зазначимо, що цю відмінність проведено ще за часів Давньої Греції. Зокрема, Аристотель розрізняв економіку, зосереджену на соціальних і природних ресурсах (“ойкономія”) та економіку, у якій на перший план відводилися майно, багатство та валюта (“хрематистика”) [6, с. 51].

2. *Зв'язок економіки із соціальною справедливістю.* Якщо для традиційної економіки соціальна справедливість – це надбудова, незначна частина, що розглядається лише периферично, то для “зеленої” принцип рівності та справедливості знаходяться у центрі уваги [7].

3. *За джерелом виникнення.* На відміну від традиційної економіки, “зелена” економіка виникла не з абстрактних теорій, а з практичної діяльності захисників навколишнього середовища та “зелених” політичних партій. Як зазначає М. Є. Стадник [8, с. 215], концепція “зеленої економіки” виникла і стала відомою завдяки різним міжурядовим форумам, таким як Ініціатива зі створення зеленої економіки ЮНЕМ (Програма ООН з питань навколишнього середовища), Стратегія зеленого зростання ОЕСР (Організація економічного співробітництва та розвитку), та під час дискусій лідерів Великої 20-ки.

4. *Інноваційний аспект.* Традиційна економіка – це академічна дисципліна, яка викладається в школах та вищих навчальних закладах різних типів. “Зелений” напрям економічної думки є порівняно новим, представлений звітами з корпоративної соціальної відповідальності, міжнародними та національними рекомендаціями, планами та перебуває у полі наукових дебатів усього світу. Наприклад, численні публікації ООН, – зокрема ЮНЕП, ЮНДЕСА (департаменту з економічних і соціальних питань), ЮНКТАД (конференції з торгівлі й розвитку), ЮНКСД (конференції з питань сталого розвитку) описують концепцію “зеленої” економіки, її основоположні принципи, переваги, ризики та узагальнюють міжнародний досвід у цій сфері. Численні неурядові організації останнім часом також прикладають багато зусиль задля сприяння розповсюдженню концепції “зеленої” економіки [9, с. 55].

5. *Кількісно-якісний аспект.* Традиційна економіка зосереджена винятково на кількості, тоді як “зелених” економістів більше турбує якість життя людини. У контексті цього можна побачити ще одну істотну відмінність “зеленої” економіки від традиційної економіки, а саме – відхід “зеленої” економіки від акценту на економічному зростанні до акценту “стійкого стану економіки” у тривалій перспективі. У стійкому стані економіки з повагою ставляться до планетарних меж, вважаючи Землю найдефіцитнішим ресурсом. Це означає, що ми, як суб'єкти економічної діяльності, повинні збільшувати продуктивність цього ресурсу за одночасного зниження рівня його використання. Тому слід більше уваги звертати не на кількість, а на якість. Для досягнення стійкого стану економіки необхідно:

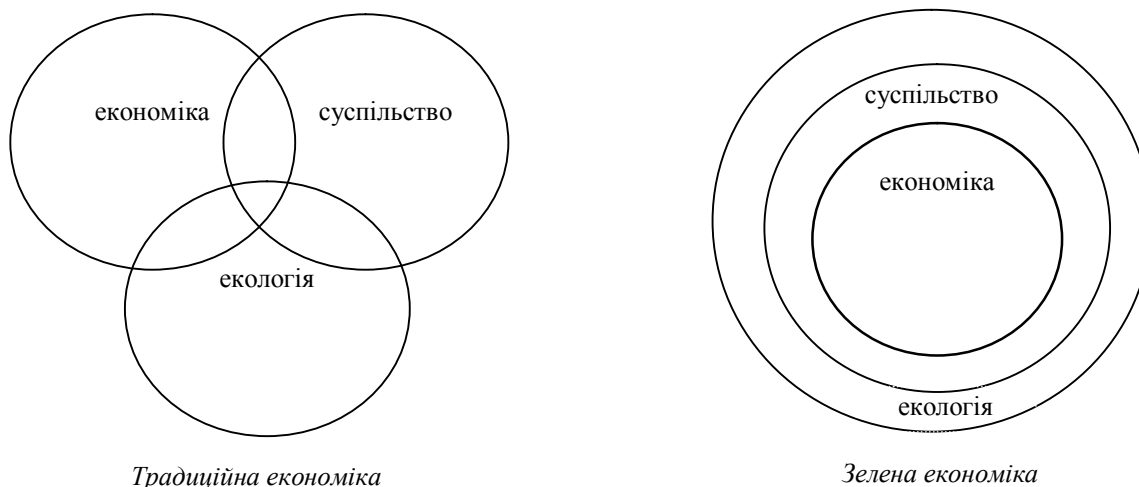
- звернути увагу на кількість людей, які обмінюються ресурсами Землі, та рівень їхнього споживання;

- бути поінформованим про регенеративну здатність планети;

- забезпечити умови швидшої здатності ресурсів бути поновленими заміниками порівняно із вичерпністю невідновлювальних природних ресурсів, а також обмежити рівень відходів та викидів у навколишнє середовище.

6. *Різниця у взаємозалежності економіки, суспільства та екології.* Це можна проілюструвати за допомогою моделі “трех кіл”, запропонованої М. С. Като (рисунок). У загальноприйнятому уявленні (ліворуч на рисунку), економіка, екологія і суспільство взаємодіють, але не є взаємозалежними. Незважаючи на це, кожен елемент моделі є однаково важливим (про це свідчить однаковий розмір кіл), але насправді під час прийняття рішень більше впливу має економіка. Внаслідок цього суспільство та навколишнє середовище зазнають втрат за усунення наслідків, за які встановлена досить висока ціна.

Модель “трьох кіл” щодо концепції зеленої економіки (праворуч на рисунку) свідчить про те, що суспільство перебуває всередині середовища, а економіка є частиною суспільства. У контексті цього, і суспільство, і економіка є залежними від навколишнього середовища. Це й проявляється у цінностях, яких слід дотримуватись суб’єктам “зеленого” напрямку економіки, які, як уже було зазначено, прийнято називати стійкими цінностями.

*Порівняння моделі “трьох кіл” щодо традиційної та зеленої економіки
Джерело: [3, с. 37]*

З метою формування цілей, принципів і завдань впровадження та розвитку концепції “зеленої економіки” необхідно є побудова ефективної системи регулювання “зеленого” напрямку економіки. На нашу думку, можна виділити три основні групи інструментів регулювання “зеленої” економіки: економічні, маркетингові та корпоративні.

Науковці виділяють чимало економічних інструментів для переходу на засади “зеленої” економіки, а саме [3, с. 158; 10]:

- екологічні податки та податкові пільги;
- державні та приватні інвестиції у “зелене” підприємництво;
- запровадження субсидій на екологічне виробництво та відповідне скасування на ресурсомісткі виробництва;
- усунення торгових бар’єрів для товарів і послуг.

Наприклад, ще у 1990 році згідно з пропозицією уряду Європейського Союзу такі країни, як Швеція, Фінляндія, Норвегія, Нідерланди та Данія ввели податки на викиди вуглецю. У результаті, наприклад, у Швеції досягнуто зниження рівня викидів CO₂ та рівня використання електроенергії підприємствами на 7 % та 10 % відповідно [3, с. 168]. У багатьох країнах діють податкові пільги й субсидії, які містять природоохоронне призначення та одержувачами яких можуть бути муніципалітети (у США державна програма оброблення стічних вод на 75 % фінансується за рахунок федеральних фондів) або окремі громадяни (у Великобританії, одержувачами є родини з низькими доходами, і субсидії призначені для утеплення будинків; у Німеччині та США діють податкові пільги для приватних та юридичних осіб, які інвестують в енергоефективні технології будинку).

Зростання уваги до екологічних проблем сприяло розробленню маркетингових інструментів, спрямованих на виробництво, реалізацію та споживання продуктів (послуг), що не шкодять здоров’ю людини та навколишньому середовищу. Щоб укріпити в свідомості споживача екологічну корисність продукту чи послуги як його невід’ємну значущу характеристику, компанії можуть створювати власні торговельні марки або використовувати екологічні знаки (сертифікати), що присуджують різні нейтральні інститути та численні асоціації з охорони довкілля.

Глобальні заходи щодо розвитку маркетингу в сфері зеленої економіки розробила Міжнародна організація зі стандартизації у Женеві, їх втілено в ініціативі ISO 14000, яка охоплює [11]:

- 1) ISO 14001: Системи екологічного менеджменту – специфікації і керівництво по використанню;

- 2) ISO 14004: Системи екологічного менеджменту – загальне керівництво щодо принципів, систем та методик застосування;
- 3) ISO 14010-14015: Екологічний аудит;
- 4) ISO 14024: Екологічне маркування;
- 5) ISO 14031: Екологічне керування. Настанови щодо оцінювання екологічної характеристики;
- 6) ISO 14040-14044: Аналіз життєвого циклу продукції;
- 7) ISO 14050: Глосарій;
- 8) ISO 14060: Керівництво по обліку екологічних аспектів в стандартах на продукцію.

Екологічне маркування – ще один із маркетингових інструментів, який характеризує вплив продукції або послуги на навколишнє середовище на всіх стадіях життєвого циклу. Маркування може мати форму знака, графічного зображення на виробі або тарі, бути подане у вигляді текстового документа, технічного бюлетеня, рекламного оголошення. Метою екологічного маркування є виділення серед групи однорідної продукції тієї продукції, яка на всіх стадіях життєвого циклу має менший вплив на навколишнє середовище, з присвоєнням їй відповідного знака [12, с. 112]. До маркетингових інструментів також можна зарахувати реклами різних видів, банери, оголошення, які насамперед спрямовані на підвищення рівня екологічної свідомості суспільства.

Залежно від виду та специфіки діяльності кожне підприємство розробляє власні (корпоративні) інструменти щодо регулювання та мінімізації впливу на навколишнє середовище, до яких належить сценарне планування та екологічний аудит.

Сценарне планування – це метод виявлення і оцінки потенційних стратегій, які дають змогу визначити курс розвитку компанії в невизначеному майбутньому. Суть сценарного планування полягає у дослідженні зовнішнього середовища організації на наявність визначених елементів і ключових невизначеностей з їхнім комбінуванням для формулювання альтернативних сценаріїв майбутнього. Визначеними елементами виступають економічні, екологічні, соціальні, технологічні, політичні та інші чинники. Ключовими невизначеностями, своєю чергою, можуть бути будь-які елементи довкілля, які важливі для цієї організації [13, с. 212–213].

Відповідно до Закону України “Про екологічний аудит” [14], екологічний аудит – це документально оформлений системний незалежний процес оцінювання об’єкта екологічного аудиту, що передбачає збирання й об’єктивне оцінювання доказів для встановлення відповідності визначених видів діяльності, заходів, умов, системи екологічного управління та інформації з цих питань вимогам законодавства України про охорону навколишнього природного середовища та іншим критеріям екологічного аудиту. Екологічний аудит може проводити внутрішній персонал організації, або ж через залучення зовнішньої фірми, яка надає аудиторські послуги.

В умовах ресурсної та енергетичної залежності України, спричинених використанням екологічно шкідливих технологій, зростає потреба у заміні “коричневої” індустріальної економіки на нову “зелену” з метою забезпечення національної безпеки держави в найближчі десятиріччя. Вміле, а головне, вчасне поєднання різних видів інструментів регулювання “зеленої” економіки – важливі чинники розвитку цього перспективного напрямку господарства в майбутньому.

Висновки

Дослідження інструментів та відмінностей “зеленої” економіки від традиційної економічної моделі дало змогу зробити такі висновки:

1. Зміна клімату, вичерпність природних ресурсів, втрата біорізноманіття, забруднення навколишнього середовища та підвищення нерівності між людьми і країнами, що містять загрозу як для сьогодення, так і для прийдешнього покоління, вказує на необхідність переорієнтації національної економіки на “зелений” сценарій розвитку.

2. Дослідження особливостей зеленої економіки дає змогу визначити її як напрям в економічній думці, в межах якого вважають, що економіка є залежним компонентом природного середовища, в якому вона існує і є його частиною. Ринок зеленої економіки зростає швидкими темпами та представлений такими видами діяльності: виробництво біопалива, сонячної та вітрової енергетики, екологічно чистого транспорту, екологічний туризм, утилізація відходів, зелене будівництво, органічне сільське господарство тощо.

3. Проаналізовано основні відмінності між зеленою та традиційною економіками. Зокрема, виділено такі основні аспекти розмежування зеленої економіки від домінантної сьогодні економічної парадигми:
 - тісний зв'язок зеленої економіки із соціальною справедливістю;
 - виникнення на основі практичної діяльності захисників навколишнього середовища та “зелених” політичних партій;
 - відхід від акценту на економічному зростанні до акценту “стійкого стану економіки” у довгостроковій перспективі;
 - визнання взаємозалежності економіки, суспільства та екології;
 - дотримання стійких цінностей під час провадження економічної діяльності.
4. Запропоновано для підвищення ефективності реалізації основних принципів зеленої економіки використовувати три основні групи інструментів: економічні, маркетингові та корпоративні. Економічні інструменти регулювання в сфері зеленої економіки містять: екологічні податки, субсидії та податкові пільги. Маркетингові інструменти представлені стандартами ISO 14000, екологічним маркуванням та рекламою. Корпоративні інструменти залежно від виду та специфіки діяльності підприємства передбачають сценарне планування та систему екологічного аудиту.
5. Підтримка з боку держави та екологічно свідоме суспільство за рахунок використання дієвих інструментів регулювання “зеленої” економіки – основні чинники розвитку сучасної життєздатної економіки.

Перспективи подальших досліджень

Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні основних принципів побудови політики зеленої економіки, а також вивчення зарубіжного досвіду щодо її впровадження.

1. “Зелена” економіка [Сайт Всеукраїнської громадянської організації природоохоронного спрямування “Жива планета”] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zhiva-planeta.org.ua/diyalnist/zelena-economika.html>.
2. Навстречу “зелёной” экономике: пути к устойчивому развитию и искоренению бедности. Полный отчет/ Програма ООН по окружающей среде (ЮНЕП), 2011. – 739 с.
3. *Green economics: an introduction to theory, policy and practice.* Molly Scott Cato London: Earthscan, 2009. – P. 240.
4. “Зелена” економіка крізь призму трансформаційних зрушень в Україні / Б. В. Буркинський, Т. П. Галушкіна, В. Є. Реутов. – Одеса : ІПРЕЕД НАН України ; Саки : ПП “Підприємство Фенікс”, 2011. – 348 с.
5. Кузьмін О. Є. Досягнення і проблеми еволюційної економіки: монографія [О. Є. Кузьмін, Ю. І. Сидоров, В. В. Козик]. – Львів : Видавництво Львівської політехніки. – 2011. – 252 с.
6. Боцян Т. В. Етичність бізнесу в Україні крізь призму нефінансової звітності / Т. В. Боцян // *Економічний часопис-XXI*. – 2013. – № 3–4(1). – С. 50–53.
7. *Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment – Stockholm, June 1972 – 4 p.*
8. Стадник М. Є. “Зелена економіка” – основа зміцнення національної безпеки країни / М. Є. Стадник // *Науковий вісник ЛНУВМБТ ім. С. З. Гжицького*. – 2013. – Т. 15, № 1(55), Ч. 5. – С. 214–217.
9. Чмир О. С., Захарченко Н. П. “Зелена” економіка: сутність, цілі та базові принципи / О. С. Чмир, Н. П. Захарченко // *Економічний вісник Донбасу*. – 2013. – № 3 (33). – С. 54–62.
10. Захарова Т. В. “Зеленая” экономика как новый курс развития: глобальный и региональный аспекты / *Электронный журнал “Местное устойчивое развитие”* // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sun.tsu.ru/mminfo/000063105/ec/16/image/16-028.pdf>
11. Офіційний сайт Міжнародної організації із стандартизації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iso.org/iso/home.html>
12. Андреева Н. М. Екологічне маркування як механізм підвищення конкурентоспроможності екологічно чистої продукції в Україні / Н. М. Андреева, О. М. Мартинюк // *Економіка та менеджмент: перспективи розвитку: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 18–20 травня 2011 р.* / за заг. ред.: О. В. Прокопенко, М. Ю. Троя. ; Суми : СумДУ, 2011. – Т. 2. – С. 111–113.
13. *The Truth about Green Business.* Friend Gil New Jersey: Pearson Education, 2009. – P. 233.
14. Закон України “Про екологічний аудит” від 24.06.2004 р. № 1862-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1862-15>
15. Pigou A. C. *The Classical Stationary State* / Pigou Arthur Cecil // *Economic Journal*. – 1943. – Vol. 53 (212). – P. 343–351.